

FRANCUSKA PRAVNA REVOLUCIJA I RAZVOJ EVROPSKE MODERNE USTAVNOSTI

Emina Huseinspahić

Pravni fakultet Univerziteta u Zenici

Fakultetska br.3.

E-mail: e.huseinspahic@gmail.com

Sažetak: Moderna evropska ustavnost razvijala se pod uticajem Britanske, Američke i Francuske revolucije, pri čemu treba istaći da je uticaj Francuske revolucije na razvoj ustavnosti, obzirom na njenu autohtonost i originalnost, bio najveći i najneposredniji. Ostvarivan je na dva načina. Kroz uticaj opšteg duha ideja Francuske revolucije u pravcu oslobađanja ljudskog društva od stega starog feudalnog poretka (Ancien Regime-a), te putem revolucionarnih deklaracija i ustava u kojima su ove ideje otjelotvorene. Najznačajnija među ovim aktima je Deklaracija o pravima čovjeka i građanina iz 1789 godine, koja je u obliku preambule našla svoje mjesto u prvom evropskom pisanom ustavu, nakon čega su se revolucionarne ideje koje je sadržavala, počele izobražavati u suštinske ustavne promjene, najprije u Francuskoj, a potom i u zemljama Evrope.

Ključne riječi: Francuska pravna revolucija, Deklaracija o pravima čovjeka i građanina (1789), ustavnost, pravna država, sistem odgovornosti.

Summary: Modern European constitutionality was developing under the influence of British, American and French revolutions. It should be noted that the influence of the French Revolution on the development of constitutionalism, based on its authenticity and originality, was the largest one and most direct. It was accomplishing in two ways. Through the influence of the general spirit of the French Revolution ideas in the direction of the liberation of human society from the constraints of the old feudal order and through the revolutionary Declarations and the Constitutions in which these ideas are embodied. The most important between these acts is Declaration of the rights of man and the citizen from 1789, which found its place in the first european constitution in the form of the preamble, after which, the revolutionary ideas started to transform into fundamental constitutional changes.

Key words: French legal revolution, Declaration of the rights of man and the citizen (1789), constitutionality, legal state, responsibility system

1. UVOD

Francuska revolucija predstavlja jedan od najznačajnijih događaja u istoriji ljudskog društva. Prožeta republikanskim načelima i utemeljena na prosvjetiteljskim idejama, ova je građanska revolucija težila ukidanju starog Ancien Regime-a i uspostavljanju novog, buržoaskog poretka, što svakako zahtijeva respektovanje njenog prosvjetiteljskog naboja i pravno-istorijskog značaja. Obračunavajući se sa starim apsolutističkim režimom i proklamujući principe narodne suverenosti, slobode i jednakosti, Francuska revolucija je osim građanska, bila itekako i pravna revolucija. Njena Deklaracija o pravima čovjeka i građanina iz 1789. godine snažno je afirmisala značaj ustava i svojim fundamentalnim vrijednostima i porukama uticala na razvoj evropske ustavnosti.

2. FRANCUSKA REVOLUCIJA I RAZVOJ MODERNE EVROPSKE USTAVNOSTI

2.1. Uticaj francuske revolucije na razvoj evropske ustavnosti

Uticaj Francuske revolucije na razvoj evropske ustavnosti bio je neposredan i posredan. Neposredan, u onim zemljama¹ koje su nakon revolucije, ali i kasnije, tokom 19. vijeka, donosile svoje ustave i u njih ugrađivale revolucionarne ideje i institucije, konstitucionalizovane u francuskim revolucionarnim ustavima iz 1791, 1793 i 1795. godine. Posredan je bio u državama poput Austrije, Turske i Rusije, koje su se snažno opirale ukidanju apsolutističke monarhije i uvođenju ustava. Pa ipak, i u zemljama poput ovih, postojale su snage koje su se, nadahnute revolucionarnim idejama, borile protiv postojećih režima i koje su, promičući te ideje, u konačnici uticale na ukidanje stega feudalnog poretka i ublažavanje apsolutizma.²

Razvoj ustavnosti u Evropi podrazumijevao je donošenje pisanih ustava kojima se nastojalo uspostaviti državno ustrojstvo utemeljeno na međusobnim pravima i obavezama nosioca vlasti i onih kojima se vlada. Svaki ustav trebao je stabilizirati takvo ustrojstvo i omogućiti njegovo trajno održavanje i razvoj. Stoga su prvi pisani ustavi bili utemeljeni na principima narodne suverenosti, jednakosti građana pred zakonom, zaštite temeljnih sloboda i prva i podjele državne vlasti kao instrumenta njenog ograničavanja.³ Ovi su principi izražavali shvatanje demokratije kao vladavine naroda, a prvi evropski pisani ustav koji je bio utemeljen na njima bio je upravo Francuski revolucionarni ustav iz 1791. godine. Njegovom donošenju i stupanju na snagu prethodilo je usvajanje Deklaracije o pravima čovjeka i građanina koja se u obliku preambule našla u ovom ustavu. Odredbe tri člana ove Deklaracije direktno su vezane za uređenje ustava, po pravnoj snazi, najvišeg akta u hijerarhiji pravnih akata. Odredbama čl.3. Deklaracije utvrđeno je da „niko, ni pojedinac, ni grupa ljudi, ne može vršiti vlast koja ne proizilazi neposredno iz naroda“. Predmetnim je odredbama proklamovan princip narodne suverenosti prema kojem je narod izvor svekoličke vlasti. Član 6. Deklaracije utvrđuje da je „zakon izraz opšte volje“ i da „svi građani imaju pravo da, lično ili preko svojih predstavnika učestvuju u stvaranju zakona“. I konačno čl.16. Deklaracije koji je i najznačajniji za ustavni razvoj, zaključuje da „svakom društvu u kojem nisu zagarantovana prava i u kojem ne postoji podjela vlasti, nedostaje Ustav“. ⁴ Na ovaj je način, putem odredbi Deklaracije iz 1789. godine, Francuska revolucija uticala na osnovne ustavne materije:

- materiju o organizaciji vlasti i
- materiju o osnovnim pravima građana.

U oblasti materije organizacije vlasti trebalo je, u skladu sa revolucionarnim principama shvatanja demokratije, nasuprot dotadašnjoj neograničenoj, apsolutističkoj vlasti, uspostaviti ograničenu državnu vlast i staviti je u funkciju opšteg dobra i društvene koristi. Ustavno regulisanje organizacije vlasti bilo je utemeljeno na dvije ideje Francuske revolucije: ideji o proklamovanju narodne suverenosti i ideji o primjeni načela podjele vlasti. Članom 25.

¹ Laponija (1812), Belgija (1831), Pijemont (1848), Luxemburg (1868).

² Jovičić, Miodrag (1989): „Uticaj Francuske revolucije na ustavni razvoj u Evropi“, u „*Francuska revolucija, ljudska prava i politička demokratija nakon dvjesto godina*“, Zbornik radova sa naučnog skupa, Zagreb, Hrvatska, : Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, 1989, 333-334.

³ Sokol, Smiljko, Smerdel, Branko (1995): *Ustavno pravo*, Zagreb, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, p. 35.

⁴ Detaljnije o odredbama Deklaracije o pravima čovjeka i građanina iz 1789. godine vidjeti u: Bakšić-Muftić, Jasna (2002): *Sistem ljudskih prava*, Sarajevo, Magistrat, p. 137-140.

Deklaracije o pravima čovjeka i građanina iz 1793. godine navodi se da je narodna suverenost „jedna i nedjeljiva, nezastariva i neotuđiva“. Pravni osnov za puno ostvarivanje načela narodne suverenosti postojao je već davne 1793. godine, ali treba istaći da je ono, usljed složenih političkih prilika tek djelimično ostvarivano. Dvije su institucije ovog vremena onemogućavale njegovo potpuno ostvarenje. Jedna je ustanova monarhije koja je preovladavala u evropskim zemljama, a drugu su predstavljali oblici posredne demokratije. Dakle, samo postojanje monarha, makar je njegova vlast bila stavljena u okvire zakona i ustava, sprječavalo je potpuno ostvarenje načela narodne suverenosti. Pa ipak, treba istaći da ova činjenica nije umanjivala njegov značaj, obzirom da je isto itekako uticalo na ustavno oblikovanje kasnije uvođenih demokratskih režima. Istina, ono nije u svim evropskim zemljama dolazilo do izražaja na istovjetan način, ali ono što je bitno jeste da je prihvatano bez imalo dvoumljenja, jer je predstavljalo oličenje kraja apsolutne monarhije i označavalo početak primjene načela podjele vlasti u njegovom demokratskom obliku.¹

U oblasti organizacije vlasti Francuska revolucija je iznjedrila brojne institucije koje su bile značajne za oblikovanje modernih ustavnih sistema. Među njima najveći značaj imaju institucija pravne države i sistem odgovornosti. Uvođenje ovih institucija u pravno-političku praksu značilo je zamjenu režima samovolje i pravne nesigurnosti, „u kojem je zakon bio ono što se vladaru sviđa (*quod principi placuit*) i u kojem uprava i sudstvo nisu bili u pravom smislu riječi vezani pravom“ režimom u kojem, u skladu sa odredbama Deklaracije o pravima čovjeka i građanina, zakon mora biti jednak za sve, i kada štiti i kada kažnjava i u kojem nosioci javnih funkcija podliježu političkoj, krivičnoj i materijalnoj odgovornosti. Vladavina prava koja je drugi naziv za pravnu državu i sistem odgovornosti, izražen načelom odgovorne vlade, po prvi put u Evropi, regulisani su pravnim normama revolucionarnih francuskih ustava i Deklaracija, naročito Deklaracijom o pravima čovjeka i građanina iz 1789. godine, a godinama kasnije svoje su mjesto pronalazili i u ustavima svih evropskih država. Na ovaj je način Francuska revolucija promicala revolucionarne, prosvjetiteljske ideje na kojima je bila utemeljena i putem pravnih akata koje je donosila, a u kojima su ove ideje bile otjelotvorene, uticala na razvoj moderne evropske ustavnosti.

2.2. Pregled razvoja evropske ustavnosti

Deklaracija o pravima čovjeka i građanina kao najznačajniji pravno-politički akt Francuske revolucije, dala je pregršt političkih ideja kojima su se nadahnjivali ustavotvorci i zakonodavci mnogih evropskih zemalja. Nakon donošenja prvih evropskih ustava, proces razvoja evropske ustavnosti prošao je kroz tri faze. U tom smislu razlikuju se:

1. razvoj ustavnosti u 19. vijeku
2. razvoj ustavnosti između dva svjetska rata i
3. razvoj ustavnosti poslije drugog svjetskog rata do danas (savremena ustavnost)

Osnovnu karakteristiku razvoja evropske ustavnosti tokom 19. vijeka predstavljalo je uvođenje parlamentarne monarhije, dvodomnog parlamenta i ministarske odgovornosti. Ovo se naročito odnosi na države u kojima je građanstvo uspješno izvelo revoluciju i čiji su se, u osnovi demokratski ustavi, oslanjali na francusku Deklaraciju o pravima čovjeka i građanina iz 1789. godine. S tim u vezi treba spomenuti francuske ustavne Povelje iz 1814 i 1830.

¹ Jovičić, Miodrag (1989): „Uticaj Francuske revolucije na ustavni razvoj u Evropi“, u „*Francuska revolucija, ljudska prava i politička demokratija nakon dvjesto godina*“, Zbornik radova sa naučnog skupa, Zagreb, Hrvatska, : Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, 1989, 334-336

godine, potom Belgijski ustav iz 1831. godine, te Francuski, Njemački i Ustav Sardinije iz 1848 i 1849. godine. U drugoj polovini 19. vijeka čak su i velika carstva načinila svoje prve korake na putu ustavnosti. U skladu sa idejama liberalne demokratije donose se ustavi u Austriji, Rusiji i Turskoj, a u ovom periodu i Srbija je dobila svoj „najslobodoumniji“ ustav (1888).¹

Ustavi koji su doneseni između dva svjetska rata u osnovi su bili kopija prvih građanskih ustava donijetih poslije Francuske revolucije. Sadržavali su tek djelić socijal-reformističke ideologije i frazeologije, ali su se u principu i zadržali na tome. Najznačajniji Ustav ovog perioda je Vajmarski ustav koji je sadržavao veliki broj demokratskih principa. Jednako značajan je i Španjolski Ustav iz 1931. godine, te Poljski Ustav iz 1935. godine.² Ovim se ustavima sve više zaokružuju demokratski sistemi utemeljeni na volji naroda, građanima se obezbjeđuju lična, politička, ekonomska i socijalna prava, usavršavaju se gotovo svi pravno-politički mehanizmi, a država sve više izražava svojstva ne samo pravne, nego i socijalne države. Isto se može reći i za ustave koji su doneseni nakon Drugog svjetskog rata. Oni predstavljaju proširenje političke i pravne civilizacije ustavnosti i nacionalne vladavine i u tom smislu potvrđuju neuništivost ideja ustava i ustavnosti i epohalni karakter jednog od najznačajnijih principa Francuske revolucije, sadržanog u Deklaraciji iz 1789. godine u skladu sa kojim „Svakom društvu u kojem nisu zagarantovana prava i u kojem ne postoji podjela vlasti, nedostaje Ustav“.³

3. ZAKLJUČAK

Osim što je bila građanska revolucija koja je ukinula apsolutističku monarhiju i stari feudalni poredak, Francuska revolucija je bila i pravna revolucija. Francuski su revolucionari prosvjetiteljske ideje kojima su bili vođeni pretočili u odredbe najnačajnijeg revolucionarnog pravno-političkog akta – Deklaracije o pravima čovjeka i građanina iz 1789 godine. Ova je Deklaracija u obliku preambule našla svoje mjesto u prvom evropskom pisanom ustavu⁴, nakon čega su se revolucionarne ideje koje je sadržavala, počele izobrazavati u suštinske ustavne promjene, najprije u Francuskoj, a potom i u zemljama Evrope. Francuska revolucija je upravo kroz ovaj epohalni dokument uticala ne samo na pravnu teoriju, nego i na pravno-političku praksu evropskih zemalja čiji ustavi dijele mnoge zajedničke karakteristike u kojima se ogleda uticaj principa proklamovanih ovom Deklaracijom. U tom smislu svi oni su proglašeni najvišim zakonima zemalja u kojima su doneseni, svi su proklamovali prelazak državnog suvereniteta sa monarha na narod i proglasili privatnu imovinu neprikosnovenom.

LITERATURA

1. Bakšić-Muftić, Jasna, *Sistem ljudskih prava*, Magistrat, Sarajevo, 2002.
2. Festić, Raifa, *Opća historija države i prava*, Studentska štamparija Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1998.

¹ Jovičić, Miodrag, ibidem, p. 338-339.

² Detaljnije vidi u: Trnka, Kasim (2006): *Ustavno pravo*, Sarajevo, Fakultet za javnu upravu, p. 53-57.

³ Festić, Raifa (1998): *Opća historija države i prava*, Sarajevo, Studentska štamparija Univerziteta u Sarajevu, p. 253.

⁴ Prvi evropski pisan ustav je Francuski Ustav iz 1791. godine.

2. Jovičić, Miodrag , „*Uticaj Francuske revolucije na ustavni razvoj u Evropi*“ u *Francuska revolucija, ljudska prava i politička demokratija nakon dvjesto godina*, Zbornik radova sa naučnog skupa, Jugoslovenska akademija znanosti i umjestnosti Zagreb, 1989.
4. Sokol, Smiljko, Smerdel, Branko, *Ustavno pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1995.
5. Trnka, Kasim, *Ustavno pravo*, Fakultet za javnu upravu, Sarajevo, 2006.